

Muris Čičić (ur.) (2019):
STUDIJA O EMIGRACIJAMA BOSNE I HERCEGOVINE
(Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 268)

Odavno se nije pojavila upotrebljivija studija o emigracijama u Bosni i Hercegovini¹ kao ova koju je izdala Akademija nauka i umjetnosti BiH. S pravom možemo reći da je studija posvećena najaktuelnijem društvenom problemu s kojim se država BiH suočava. Naime, demografska slika društvenog stanja migracija i emigracija je nešto što naše društvo pritišće već više od 20 godina. Migracije su bile različitog intenziteta, ali i različitih uzroka. Istina, one nisu bile izazivane samo prirodnim ili socioekonomskim stanjem već nasiljem, tj. ratom, protjerivanjem i deportacijom sa svojih imanja i mjesta boravka, kao ratnim ciljem. Takve migracije su interesantne ne samo po činu dešavanja, upotrebi sile, drugim metodama pritiska, već i po formi i broju povrataka u prijeratna staništa. Povratak na svoja imanja i mjesto prijeratnog boravka nam govori o tome koliko su snage rata ostvarile svoje ciljeve.

Studija se bavi kretanjem stanovništva i posljedicama raseljavanja koja su uzrokovana ratom, odnosno stanovništvom kao resursom jedne države važnim za njen oporavak i privredni razvoj. Glavni ciljevi studije se ogledaju u tome da se putem empirijskih, ali i teorijskih modela sagleda i dokumentira stanje u oblasti emigracijskih trendova u BiH, zatim u utvrđivanju glavnih razloga odlaska građana iz BiH te stvaranju načina i pretpostavki za otvaranje povoljnijih društvenoekonomskih uslova za ostanak u BiH. Posebna vrijednost studije se ogleda u prijedlozima koje autori daju, a koje bi trebalo da preduzmu vlade kako bi se stanje u ovoj oblasti radikalnije mijenjalo. Studija ne daje viziju samo vladama, već i svim drugim kreatorima politika migracija, kao i ekonomskim, socijalnim i demografskim kreatorima društvenih promjena. Svakako je u tom prostoru nezaobilazna i uloga nevladinog sektora kao kreatora i kontrolora javnih politika i društvene sfere. U izradi studije, kako sami autori ističu, "korišteni su relevantni sekundarni podaci, kao i primarni podaci prikupljeni kroz reprezentativne ankete i kvalitativne intervju s ciljnim grupama. Svi istraživački instrumenti namjenski su dizajnirani da ispituju

---

¹ *Studija o emigracijama Bosne i Hercegovine*, urednik akad. Muris Čičić, autori/istraživački tim: akad. Muris Čičić, akad. Miloš Trifković, prof. dr. Melika Husić-Mehmedović, prof. dr. Adnan Efendić, doc. dr. Lejla Turulj, doc. dr. Mirza Emirhafizović, izdavač: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2019.

trenutno stanje iseljavanja građana BiH, identificiraju emigracijske aspiracije, ključne pokretače emigracija, kako u zemlji tako i u inostranstvu, ne zaboravljajući niti neke od osnovnih prepreka za emigracije” (Studija o emigracijama BiH, str. 12).

U poglavlju posvećenom demografskoj slici Bosne i Hercegovine na vrlo pregledan način se daje kretanje stanovništva kroz historiju BiH. Naime, u ovom dijelu se na veoma jedinstven način prati kretanje stanovništva od 1948. godine, dakle od prvog popisa u postratnoj BiH u okviru ex Jugoslavije, pa sve do prvog popisa u nezavisnoj državi BiH koji je obavljen 2013. godine. Taj period koji studija obuhvata obilježili su problemi denataliteta, depopulacije, negativni migracijski saldo, kao i rapidno demografsko starenje uzrokovano padom stope fertiliteta, iseljavanjem mladih te produženjem prosječnog životnog vijeka. Naznačeni trendovi su svakako posljedica rata koji je zahvatio BiH u periodu 1992-1995. godine, ali i poratno stanje koje je umjesto napretka i ostavljanja prošlosti iza sebe uslovlilo nove egzoduse, prije svega ekonomski i socijalno motivirane, i to pretežno kod mlade radne i obrazovane populacije. To nam pokazuje da su migracije ranijih godina bile iz sela i ruralnih dijelova u industrijske i gradske centre. Ova karakteristika je bila prisutna sve do osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Međutim, ona nam pokazuje da je u vremenima krize industrijskog razvoja predratne BiH dolazilo i do vanjskih migracija iz BiH ka razvijenijim zemljama Evrope. Ti periodi su karakteristični za šezdesete i sedamdesete godine dvadesetog stoljeća, kada se BiH suočava s novim oblikom radnih migracija. Ovo napominjemo zbog toga što je Bosna i Hercegovina bila podložna iseljavanju u dvadesetom stoljeću, naročito u periodu između dva svjetska rata, ali to iseljavanje nije bilo rezultat socioekonomskih već prije svega nacionalnovjerskih razloga. Demografska slika se svakako potpunjuje sa drugim faktorima kao što je natalitet i mortalitet te prirodni priraštaj stanovništva. U dijagramu datom u studiji pregledno je data slika stanovništva po popisima koji su obavljani. Tako je prema popisu stanovništva iz 1948. godine u BiH bilo 2.564.308 stanovnika, 1953. godine 2.847.459, pa je priraštaj stanovništva iznosio 2,1% u odnosu na prethodni popisni period. Prema popisu iz 1981. godine bilo je 4.124.256 stanovnika; u tom razdoblju prosječna stopa rasta iznosila je 1,0, dok je prema popisu iz 1991. godine BiH imala 4.377.033 stanovnika, a priraštaj je bio 0,6. Kada te podatke kompariramo sa popisom iz 2013. godine, onda je vidljivo veliko odstupanje. Prema popisu iz 2013. godine BiH je imala 3.531.159 stanovnika. Podaci

dobijeni u popisu iz 2013. godine svakako se trebaju uzeti sa rezervom iz više razloga. Naime, veliki broj stanovnika od tada do 2020. godine promijenio je svoje mjesto prebivališta te je veliki broj iseljenika uzeo prvo dvojno državljanstvo, a zatim samo jedno, i to državljanstvo domicilne zemlje azila. Došlo je do velikog pomjeranja stanovništva unutar BiH iz jednog entiteta u drugi te velikog egzodusa mladih iz ekonomskih razloga, a oni su napustili zemlju upravo u periodu nakon posljednjeg popisa stanovništva. Dakle, populacijska struktura domicilnog stanovništva do danas je znatno promijenjena i ona je upravo zabrinjavajuća ukoliko se sadašnji trend odlaska i iseljavanja nastavi.

Ono što se da primijetiti iz navedene hronologije popisa stanovništva jeste činjenica da je 2013. godine bilo svega 3.531.159 stanovnika. Uprkos rezervama koje smo istakli u pogledu validnosti podataka, odnosno stvarnog stanja stanovništva, vidljivo je da je 20% manje stanovništva u odnosu na popis iz 1991. godine. Ne samo da je smanjen broj rezidenata već su i njegova kvalitativna obilježja drugačija u odnosu na prethodne godine popisa. U demografskom smislu značajan je udio starije populacije u strukturi stanovništva, smanjenje nataliteta i velika pokretljivost iz ruralnih u gradske centre. Smanjen je broj zaključenih brakova, kao i broj novorođenih u odnosu na umrle, porastao je broj razvoda i mnoga druga obilježja bitna za strukturu stanovništva. Ovakva studija je zapravo ogledalo demografske, socijalne i populacione strukture jednog društva i potrebna je vlastima svih nivoa da poduzmu mjere iz svoje nadležnosti kako bi promijenili stanje u ovoj oblasti i zaustavili negativne trendove.

Drugi dio studije, odnosno središnji, bavi se pitanjem emigracija. To je svakako veoma važno pitanje s kojim se Bosna i Hercegovina suočava. Nije više nikakva nepoznanica da veliki broj ljudi napušta BiH i da svoju egzistenciju traže u razvijenim evropskim zemljama. Autori ove studije su analizirali stanje emigracija u BiH. Pri tom su se koristili dvjema metodama, odnosno izvorima. To pitanje su analizirali kroz medijske izvore i kroz zvanične podatke koje vode nadležne institucije. Naime, medijsko izvještavanje o migracijama je nepouzđano iz više razloga. Autori s pravom ističu da mediji o toj temi najčešće pišu senzacionalno i bez dovoljno provjerljivih podataka. Iako mediji ukazuju na značaj i širinu te pojave, njihovi podaci su najčešće neselektivni pa i nepouzđani. Mediji su opterećeni jednostranošću u informiranju, nekritičkim i nestručnim pristupom takvim društvenim pojavama. To i ne čudi s obzirom na podijeljenu medijsku sliku i ovisnost medija od političkih centara moći, odnosno vlasti. Drugi izvor koji je važan za

emigracije i populacionu politiku jedne zemlje jesu podaci koje vode nadležne institucije države. Podatke o emigracijama vode entitetski zavodi za statistiku, Ministarstvo sigurnosti BiH te Ministarstvo za izbjegla i raseljena lica BiH. Podaci koje imaju ove institucije su takođe parcijalni i prilično zastarjeli i neažurirani. Naime, administrativni podaci su razdvojeni i vode se odvojeno, što otežava da se jasnije vidi problem emigracija pa i raseljavanja stanovništva na prostoru čitave teritorije Bosne i Hercegovine. Autori navedene studije najviše se oslanjaju na procjene i podatke koje daje Svjetska banka. Prema tim podacima, ukupan procenat emigracije u periodu 2010-2019. iznosi 44,5%, što Bosnu i Hercegovinu pozicionira na šesnaesto mjesto u svijetu od ukupno 214 mjerenih zemalja. S druge strane, prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstva sigurnosti BiH, ukupan broj emigranata rođenih u BiH koji su nastanjeni u drugim državama iznosi 1.691.350. Podaci Svjetske banke (1.638.113) se razlikuje zato što uzimaju u obzir samo prvu generaciju migranata (Studija o emigracijama BiH, str. 38). Bez obzira na različitost podataka, jasno se vidi da je skoro jedna trećina stanovništva BiH napustila BiH kao domicilnu državu i svoju radnu i profesionalnu aktivnost ostvaruje u drugim zemljama. Navedeni podatak je svakako alarm svim vlastima da poduzmu niz efikasnih, ne deklarativnih mjera, kojim će se zaustaviti stanje emigracija i koje će omogućiti mladim ljudima život u svojoj zemlji. Iz studije je vidljivo da stanovništvo BiH najviše emigrira u Njemačku, Austriju, Hrvatsku i Sloveniju. Ovi pokazatelji demantiraju političku sferu koja počiva na veličini i veličanju etniciteta i nacionaliteta uz religijsko-etničke razlike koje se stalno podstiču. Mladi ljudi očito traže drugačiji društvenosocijalni ambijent od ponuđenog, traže da do izražaja dolazi rad i sposobnost znanja, a ne političko-stranačka i nacionalna podobnost kakva je sad na sceni kao osnovni vrijednosni kriterij.

Ono na što autori studije upozoravaju jeste važna činjenica da se broj iseljavanja iz BiH stalno povećava. Taj trend se povećava svake godine. Tako je, recimo, 2018. godine procenat iseljavanja u odnosu na 2017. godinu povećan za čak 49%. Ako tome dodamo liberalizaciju radnih viza i potražnju za radnom snagom prije svega Njemačke, Austrije, Hrvatske i drugih evropskih zemalja, onda će taj trend biti nastavljen, pa čak i povećan. U demografskom smislu za BiH je to poražavajuće. Smanjuje se broj radno sposobnog stanovništva, odlaze mladi obrazovani radnici, nestaje vitalna reproduktivna populacija. BiH tako ostaje zemlja staraca i ljudi koji ne mogu biti nosioci značajnih promjena u sferi rada i

radne snage, što je zaostajanje za potrebama razvijenog tržišta Evrope i njenih proizvoda. S obzirom na to da BiH spada u red postkonfliktnih zemalja, emigracije su podstaknute prije svega političkom nestabilnošću, institucionalnom neefikasnošću i ekonomskom zaostalošću. Svi ti faktori zajedno stvaraju opću nestabilnost za perspektivu mladih u vlastitoj zemlji.

Autori studije na vrlo plastičan način pokazuju da je socioekonomska situacija glavni uzrok emigracija. Oni emigracije prate kroz tri faze, odnosno različite periode. U vrijeme kada je BiH još bila u sastavu Jugoslavije, značajan odliv stanovništva dešavao se tokom 1970-ih i 1980-ih godina. Druga faza jeste period ratnih dešavanja u BiH 1992-1995, kada je skoro 1,2 miliona napustilo zemlju i preselilo se u inostranstvo. Posljednji period obuhvata migracije od 1996. godine te je najčešće povezan s nepovoljnom socioekonomskom i političkom situacijom u zemlji, kombiniranom s različitim efektima ratnih dešavanja u prošlosti, zbog čega ovaj period dodatno obilježavaju specifični postkonfliktni utjecaji (Studija o emigracijama BiH, str. 66). BiH se tako i danas suočava sa značajnim promjenama strukture stanovništva direktnim ili indirektnim utjecajima ratnih dešavanja. Zvanični podaci govore da skoro dva miliona stanovnika BiH žive izvan njenih granica i da je tako bosanskohercegovačka dijaspora danas skoro najbrojnija u Evropi.

U drugom dijelu studije autori analiziraju ekonomsku, političku i društvenu situaciju u BiH te pravne aspekte emigracija koji su veoma složeni i obimni kada je BiH u pitanju. Vrijednost studije se ne ogleda samo u empirijskoj analizi tako značajnog problema kakva je demografska slika našeg društva i emigracijski procesi koji su intenzivni već i u preporukama za buduće strategije i politike koje trebaju intenzivno i veoma transparentno poduzeti svi nivoi vlasti, ali i svi drugi društveni subjekti koji brinu o populacionoj i demografskoj politici. U preporukama autori na inovativan način nude rješenja koja treba poduzeti u oblasti društvenoekonomske reformi i to na značajnim i sveobuhvatnim mjerama koje će dati efekte i u kratkim rokovima, ali i strategiji koja će u ovom sektoru biti održiva i na nivou razvijenih evropskih privreda te potencijala sa kojima BiH raspolaže. Ono što je novo u prijedlogu za buduće strategije jeste kreiranje stimulativnog okruženja za zadržavanje stručnog kadra koji je sada u postojećim politikama zapošljavanja potpuno marginaliziran i zanemaren. Takva politika i pristup mladim i obrazovnim kadrovima je uzrok odlaska a ne ostanka u vlastitoj zemlji. Svakako tome treba dodati i promjenu političkog okruženja čije posljedice najviše oni nose i osje-

ćaju. Ono što je značajno u prijedlozima jeste i nova forma ili pristup dijaspori i pravu povratka ljudi koji su iz socioekonomskih razloga napustili zemlju. Ovom pitanju su vlasti posvećivale pažnju samo u prigodama kao instrumentu pravdanja svojih politika. Sad su nužne radikalne promjene koje će stimulirati povratak i podsticati ga. Sve te mjere podrazumjevaju i promjenu društvenog ambijenta u samoj zemlji. Konačno se moraju napustiti retoričke forme koje su isprazne i koje spadaju u sferu podsticanja a ne smanjivanja konflikata i podsticanja različitosti. Nužno je da do izražaja dođu znanje, rad i obrazovanje. Dakle, novi sistem vrijednosti je nužan kako bi se zaustavio proces emigracija i kako BiH ne bi ostala bez radnoaktivnog i sposobnog stanovništva. Na kraju kažimo da je studiju realizirao tim sastavljen iz više naučnih disciplina s Univerziteta u Sarajevu i Akademije nauka i umjetnosti BiH, a inicirala ju je i podržala Vlada Federacije BiH.

Adnan FOČO

adnan.foco@ff.unsa.ba